

АФЕКТИВНИ СОСТОЈБИ И ЛИЧНОСНИ ДИСПОЗИЦИИ

Крајка содржина

Афективниите состојби се резултат на афективноста евалуирање или вреднување на релевантните настани, ситуации и стимулации, најшироко сфатени. Афективната евалуација значи дека еден настан станува евалуиран настан. Актуелните стимулации, работната меморија ги анализира и соредува со репрезентациите од долготрајната меморија, или нашето совкупно искуство. Притоа, главна улога за одредувањето на биолошката и афективната значајност на стимулациите игра амигдалата, како клучна структура за афективните процеси во рамките на лимбичкиот систем. Афективната евалуација поттикнува бихевиорални, чувствени и физиолошки реакции. Физиолошките корелации се природно различни во состојба на позитивна и негативна афективност. Пред сè, станува збор за различна латерализација на доминантната активност на мозочните хемисфери, како и за различен невроендокрински, ендокрин и хормонален режим. Овие сознанија го поддржуваат концептите за постоење на индивидуални разлики во осетливоста, приемот и обработката на стимулациите кои поттикнуваат позитивни или негативни афективни состојби. Воедно овозможуваат да заклучиме дека позитивната и негативната афективност како црти на личноста се природен систем.

Клучни зборови: АФЕКТИВНА ЕВАЛУАЦИЈА, БИОЛОШКА И АФЕКТИВНА ЗНАЧАЈНОСТ, АФЕКТИВНИ СОСТОЈБИ, ИНДИВИДУАЛНИ РАЗЛИКИ, ЦРТИ ПОЗИТИВНА И НЕГАТИВНА АФЕКТИВНОСТ.

Вовед

Да се проучуваат афективноста и емоциите нужно значи да се анализираат ситуациите во кои тие се јавуваат, причините и начинот на јавување и секако нивната функција во контекст на совкупното функционирање на индивидуата.

Човекот е во постојана интеракција со средината. Ние сме постојано изложени на стимулации¹ и во секој момент сме дел од поширок психолошки контекст, кој вклучува различни ситуации и настани. Емоциите се јавуваат и развиваат при субјективна евалуација на овој контекст, односно евалуација што за нас значат ситуациите, објектите или настаните. Значи, оваа проценка има смисол и е единствено можна на релација меѓу нас и стимулацијата.

Афективното процесирање е „психички одговор“ на нашиот организам на животната средина, што ја нагласува неговата активна улога и активноста како иманентна на нашата природа. Ние сме активно и динамички насочени кон стимулациите. Овој одговор, колку е спонтанa реакција, толку е и природна функција на организмот, насочена кон посоодветно прилагодување на средината. Воедно претставува и базична информација на која се надградуваат натамошните акти. Афективната проценка значи вреднување дали за нас, во дадениот контекст, стимулацијата или доживувањето е добро или не, дали е за нас психолошки прифатливо или не. Дали на стимулацијата ѝ пристапуваме или ја избегнуваме. Парафразирано, според Волфганг Келер, афектите воведуваат вредност во светот на фактите (според Frijda, 2000). Притоа, афективната евалуација не мора да има когнитивна основа, имено, ружата мириса убаво затоа што мириса убаво (Frijda, 2000). Ние обично, не ги создаваме намерно чувствата на пријатност или на болка. Како афективни проценки, тие се во функција на соодветна и адаптивна интеракција со стимулацијата.

Денес е веќе потполно ирелевантна тезата за ирационалноста на емоциите и афективноста. Сфаќањето на Дарвин дека смисолот на емоциите е адаптацијата, е во основите на современата психологија и пред се еволуционата психологија. Капацитетите и механизмите на евалуација на релевантните стимулации, како корисни за нашите претци, ги добиваме како биолошко наследство². Тие се потврда за взаемната поврзаност и меѓузависност на афективните и когнитив-

¹ Поимот стимулација во овој контекст го употребуваме конвенционално, бидејќи според Фријда (Frijda, 1987: 267), станува збор за „ситуациони антецеденти на емоциите“, кои антецеденти се всушност по прво настани отколку стимулации според вообичаената употреба на овој термин.

² Иако според Дарвин емоциите за нас се филогентески рудименти (според Badocock, 2000).

ните процеси низ еволуцијата. Евалуацијата на дразбата, т.е. афективната проценка дали е таа пријатна или непријатна има суштинско значење за опстанокот на видовите. Дали е оваа проценка емоционална или когнитивна, или се тоа само два аспекти на еден ист процес? Според Адолфс (Adolphs) и Дамасио (Damasio) „афективното процесирање е еволутивен претходник на посложените форми на обработка на информациите... На вишата когниција и е потребен водич (guidance) кој е обезбеден токму во афективното процесирање“ (според Forgas, 2001: 48). Од еволуционен аспект, мозокот е носител на повеќе микро-програми специјализирани за специфични адаптивни проблеми, како на пример: препознавање на лицата на значајните особи, регулација на работата на срцето, регулација на заспивањето и спиењето, вигилноста кон грабливците итн., при што, овие програми се активираат на различни знаци и стимулации од животната средина. Доколку во актуелниот психолошки контекст се активираат два или повеќе вакви програми, на пример, програмот за спиење и оној за внимавање на грабливците и бегане од нив, тие би можеле меѓусебно да си интерферираат. Ваквото функционирање е далеку од адаптивно и би можело да доведе до катастрофални последици. Значи, нашиот ментален апарат мора да поседува некаков надреден програм кој би ги отфрлил или прекинал оние програми кои не се ургентни во моментот, обезбедувајќи му приоритет на суштествениот. Според Космидес и Туби (Cosmides & Tooby, 2000) емоциите се токму таков програм кој настанал низ милионите години еволуција, од потребата да се оркестрираат многуте различни механизми и програми со различни функции. Покрај нивната функција во адаптацијата на видовите, според Фријда (Frijda, 2000), емоциите ја имаат т.н. проксимална функција. Како пример, кога сме радосни, таквата состојба може да биде во функција, или да послужи како подготвеност за нови постигнувања, може да помогне во надминувањето на последиците од некој претходен стресен настан, или во еден социјален контекст, може да биде знак на покана за социјална интеракција.

Афективната³ евалуација поттикнува или придвижува цел систем од реакции и активирање на физиолошки автономни или

³ Според речникот на Софрониевски (Софрониевски, 2001), афект (affectus) во латинскиот јазик се употребува да значи душевна состојба или воопшто состојба, душевно расположение, страст, возбуда, воља, желба, благонаклоност, нежност. Како

хуморални реакции, феноменолошки и бихејвиорални механизми. Сето тоа го доведува организмот во состојба на извесна побуденост или „афектираност“, односно во одредена емоционална или афективна состојба. На полето на психологијата на емоциите, термините емоции и афективност честопати се употребуваат напоредно, или наизменично во ист контекст, иако секако има разлики во нивните значења. Во литературата се следи прифатената конвенција предложена од Боуер и Форгас (Bower & Forgas, според Ellis & Moore), според која афективност е поширок поим кој ги опфаќа и емоциите и расположенијата. Својство на емоциите кое не ѝ припаѓа и на секоја афективна состојба, е нивната бихејвиорална компонента. Емоциите имплицираат дека тие можат да предизвикаат интензивна реакција како одговор на стимулацијата. Во рамките на оваа конвенција, расположенијата се сметаат за повеќе суптилни, подолготрајни и помалку интензивни афективни доживувања, со тенденција да бидат повеќе општи, или не-специфични состојби.

Како се одвива афективното процесирање, односно како се извршува афективната проценка? Како да го доловиме моментот на раѓањето на афективната побуденост или создавањето на една афективна состојба? Можеби наједноставно ако замислиме процес, во кој еден настан, станува евалуиран настан. Но што се случува притоа на психички и неврофизиолошки план? Стимулациите на кои сме изложени во даден момент, работната меморија⁴ континуирано ги

придавка зборот *affectus* означува некакво настроение, ...кој се наоѓа во извесна состојба. Состојба во која доаѓаме под дејство на некакви стимулации. Зборот емоција/емоции (*emotion*) е со ново-латинско потекло. Тој е изведен од (старо)латинскиот *moveo*, *movi*, *motum*, со значење: ставам во движење, раздвижувам, помрднувам, возбудувам, поттикнувам, со додавање на префикс. Тоа е зборот од кој во новолатинскиот јазик и денешните јазици од латинската група е изведен зборот мотивација (*motive*, *motivation*). Со префиксот: *e-* (со кој се добива значење на изместување, истргнување од состојбата опишана со глаголот), се добиваат формите: *e-moveo*, *e-movi/e-moveo*, *e-motum* од кои е изведен зборот *emotion* кој означува: отстранувам, тргам, помрднувам, разнишувам, со надоградено значење: придвижувам, се движи, ја придвижува, ја активира материјата, т.е. организмот, (според Reber, 1995; Софрониевски, 2001; Ристик и др., 1973). Значи, *emotion* и *motivation* имаат исти корени, но *emotion* стекнува независно значење во контекстот на афективните состојби.

⁴ Работната меморија според основоположникот на овој конструкт, Бедли (според Baddeley & Logie, 1999: 28) ги опфаќа оние функционални компоненти на когницијата кои им овозможуваат на луѓето да ја разбираат и ментално да ја претставуваат нивната непосредна околина, да ги задржуваат информациите за нивното непосредно минато, да го поддржуваат стекнувањето на ново знаење, да решаваат проблеми и да формулираат и делуваат кон актуелни цели.

споредува со нашето севкупно искуство, односно со репрезентациите од долготрајната меморија. Ги споредува како со експлицитните репрезентации, кои ги регистрира хипокампусот, а се својствени за декларативната меморија, така и со имплицитните репрезентации регистрирани од амигдалата. Амигдалата и хипокампусот се мозочните структури кои покрај предфронталните резени, имаат доминантна улога во афективното процесирање. Според Леду (LeDoux, 2000), амигдалата е нашиот емоционален компјутер. Таа игра клучна улога во одредувањето на афективната и мотивационата, но и пошироко, општата биолошка значајност на стимулациите. Таа е клучната структура на лимбичкиот систем⁵ или т.н. емоционален мозок. Амигдалата ги препознава регистрираните ситуации и настани кои резултирале со висока емоционална побуденост. Затоа некои стимулации можат многу брзо да предизвикаат емоционална реакција, ако се проценети како биолошки значајни за организмот. За разлика од амигдалата, хипокампусот кој порано се сметал за главна структура на лимбичкиот систем, е повеќе когнитивно ангажиран. Тој е задолжен за проценка на актуелниот когнитивен контекст на примените дразби, во однос на експлицитните информации. Ова сознание, како дополнителна информација се проследува до амигдалата, која веќе поттикнала првична емоционална реакција или само подготвеност за емоционална реакција. После оваа подетална проценка на контекстот дали дразбите се загрозувачки или привлечни, се придвижуваат посложени психо-физиолошки реакции соодветни на ситуацијата (LeDoux, 1992; LeDoux, 2000).

Позитивни и негативни афективни состојби

Терминот афективност од почетоците на психологијата се користи за означувањето на една од трите ментални функции, покрај

⁵ Концептот за лимбичкиот систем го дава Меклин (McLean според LeDoux, 1992), кој го надградува на Папецовиот (Papez) т.н. емоционален круг, составен од хипокампусот, таламусот и *cingulate gyrus*. Меклин ги вклучува и септалниот нуклеус, орбито-фронталниот кортекс, делови од базалната ганглиа и амигдалата. Во почетокот на амигдалата не и се припишувала клучна улога, што се менува со сознанијата во последните децении. Идејата за лимбички систем е веќе застарена, бидејќи поновите истражувања покажуваат дека постојат функционални подсистеми во рамките на традиционалниот лимбички систем. Но идејата за ова име продолжува да живее пред сè поради големото историско значење во инспирирањето на истражувањата на невралните основи на емоциите (според Kaprara & Črvone 2003).

когнитивната и конативната. Во овој контекст се зацврстува откако Тиченер го употребува при дефинирањето на пријатните и непријатните состојби од афективна природа. Но употребата на Тиченер не е воопшто произволна или арбитарна. Таа ги одразува природните ментални состојби кои настануваат како резултат на афективната проценка на стимулациите. Како што беше погоре опишано, стимулациите афективно се евалуираат како прифатливи, кои на психолошко ниво не привлекуваат да им пристапиме, или како одбивни, аверзивни, поттикнувајќи кај нас реакција на повлекување од нив. Така, во психологијата, афективните состојби генерално почнуваат да се разликуваат како пријатни или позитивни, наспроти непријатни (аверзивни) или негативни. Прашањето кое на ова ниво неминовно им се наметнува на научниците е, дали се разликуваат механизмите и ангажираните мозочни структури кои се во основа на позитивните и негативните афективни состојби? Развојот на технологијата овозможи научна верификација на потврдните претпоставки во оваа насока. Имено, се потврдува дека во позитивна афективна состојба, левата мозочна хемисфера покажува значително посилено изразена активност, за разлика од негативната афективна состојба за која е карактеристична поизразена активност на десната мозочна хемисфера. До овие сознанија се доаѓа пред сè благодарейќи на студиите со помош на техниките како компјутерска томографија со емисија на позитрони (PET scan) и фреквентна магнетна резонанца (Davidson, 2000; Buck, 2002; Gray, R. J., 2001; Gray and Braver, 2003; LeDoux & Phelps, 2000; Panssepp, 1998). Тие покажуваат дека при позитивни афективни состојби се јавува позасилен проток на крвта, интензивна размена на материи, невротрансмитерска и пептидна активност и други метаболички процеси во предфронталните кортикални резени на левата мозочна хемисфера. Секако, скенирањата не покажуваат дека десната хемисфера е тотално неактивна, туку дека доминантен носител на мозочните неврални процеси е пред сè левиот предфронтален кортекс. Додека при доживување на негативни афективни состојби, доминантна мозочна активност се регистрира во десните резени на предфронталниот кортекс. Многубројни се истражувањата кои ги потврдуваат овие сознанија: според Дејвидсон (Davidson, 2000) бебињата кои често и подолго плачат како резултат на одвојување од мајката (но и кога се со мајката), имаат поизразена активност на десната мозочна

хемисфера. Фокс (Fox, според Bates, 2000) соопштува, дека децата кај кои е регистрирана поизразена активност на десната мозочна хемисфера, поизразено пројавуваат негативни емоции, инхибиции при активностите и почести повлекувања или избегнувања во секојдневни ситуации. Наспроти нив, децата кај кои е регистрирана обратната асиметрија на мозочна активност, манифестираат повеќе позитивни емоции, ориентираност кон активација во однесувањето, емоции и акции во склад со принципот на пристапување кон стимулациите. Во други студии е дојдено до сознание дека субјектите кои покажуваат поизразена активност на леватата хемисфера соопштуваат и манифестираат повеќе позитивни емоции после прикажани делови од филм со позитивна содржина, и обратно (Davidson, 1999; Buck, 1999; Buck, 2002). Лепанен и Хиетанен (Leppanen & Nietanen, 2003) ги презентираат сознанијата дека при препознавањето на емоциите преку изразот на лицето, доколку станува збор за позитивни емоции, се регистрира поизразена активност на левата хемисфера, а при препознавање на негативни емоции, поизразена активност на десната хемисфера. Интересно е и сознанието дека при изложеност на стимулации кои предизвикуваат гадење (на пример со изложеност на непријатни мириси) се регистрира активност на десната хемисфера (Rozin et al, 2000).

Освен разликите во активноста на мозочните хемисфери, за позитивните и за негативните афективни состојби се карактеристични и различни био-хемиски процеси. Пренесувањето на импулсите преку синаптичките врски меѓу нервните клетки е посредуван и потпомогнат од невротрансмитерите допамин, норепинефрин и ацетилхолин, од пептиди како ендорфините, но и од хормони. Создавањето и ослободувањето на овие ендогени супстанции е во голема мера условен од работата на автономниот нервен систем. Активирањето на автономниот нервен систем е во тесна врска со реакциите на животните ситуации, особено ако се проследени со побуденост на организмот во кои недвојбено е ангажирана и амигдалата. Истражувањата на авторите како Дамасио и Леду (Damasio, LeDoux, според LeDoux & Phelps, 2000), независно еден од друг, се пионерски во областа. Тие соопштуваат дека низ орбито-предфронталниот кортекс поминуваат најважните патишта на невралната активност при емоционалните процеси. Во ситуации на позитивна афективност се зголемува

произведувањето и циркулацијата на допамин во овој регион, што директно се одразува на брзината и флексибилноста на пренесувањето на нервните импулси на клеточно ниво и поголема флексибилност во процесите меѓу различни неврални патеки во рамките на различни мозочни структури. Во состојба на негативна афективност се ослободува повеќе кортизол, што е карактеристично за тензични и анксиозни состојби или стресни ситуации (Grahek, 2002; Averil & Moore, 2000). Од друга страна, при позитивна афективност се произведува и повеќе ендорфин, кој покрај улогата на невротрансмитер, придонесува за развој и интензивирање на чувството на пријатност, што од друга страна ги компензира негативните ефекти при стресните реакции (Burgdorf, 2001; LeDoux, 1992). Во контекст на проучувањето на флексибилноста на невралните и генерално мозочните процеси, според многу автори флексибилноста е основен предуслов за развој и манифестирање на емпатијата⁶. Емпатија подразбира капацитет и флексибилност да се промени личната перспектива и да се заземе друга, без оглед дали таа перспектива се однесува на нечији туѓи мисли, намери или емоции (Vukosavljević-Gvozden, 2002; Hofman, 2003).

Можеме да заклучиме дека афективната евалуација, на за нас релевантните стимулации, настани или ситуации, природно резултира со различни ендокрини процеси, како и неврални процеси различно латерализирани.

Афективни диспозиции

Досега наведените сознанија цврсто укажуваат на постоење на индивидуални разлики во афективното евалуирање и процесирање на стимулациите проследени со разлики во невралните и ендокрините процеси, а пред се во латерализацијата на мозочната активност. Тие го поддржуваат концептот за постоење на индивидуални разлики во осетливоста, приемот и обработката на стимулациите, кои поттикну-

⁶ Поимот емпатија во англиската терминологија го воведува Тиченер во 1910 година како превод на германскиот збор *Einfühlung*, инспириран од грчкиот збор *empathia*. Инаку германскиот збор *Einfühlung* првпат е употребен од Вишер во 1883 во дискусија за естетиката, но најчесто е поврзуван со Липс (експериментален психолог). Овој термин Липс го користел да го објасни процесот со кој успеваме на уметничките облици да им го придадеме уметничкото значење кое го створил авторот (според Vukosavljević-Gvozden, 2002).

ваат позитивни или негативни афективни состојби. Сознанијата го поддржуваат сфаќањето за постоење на личносни диспозиции во однос на афективните доживувања.

Традицијата на испитување на поврзаноста на системите и функциите на мозокот и функционирањето на личноста, нè враќа назад до истражувањата на Павлов (според Kaprara & Cervone, 2003). Тој разликувал побудувачки или активирачки процеси и инхибиторни процеси. Според Павлов, некои луѓе лесно се побудуваат или поттикнуваат кон психичка активност, додека други лесно се инхибираат. Учењето на Павлов и неговите следбеници, после неколку децении е обединето со западната психологија во Ајзенковиот концепт. Подоцна и Цереми Греј (J. R. Gray, 2001; Gray, 2003) инспириран од Ајзенк го гради својот концепт базиран на физиолошки инхибиторни и активирачки процеси. Според овие и согласните на нив концепти, различните мозочни структури и механизми кои се во основа на позитивните и негативните афективни состојби сугерираат постоење на личносна предиспонираност кон поизразено и почесто доживување на позитивни и негативни афективни состојби. Според концептот на афективни стилови на Дејвидсон (Davidson, 2000), постојат индивидуални разлики во некои аспекти на емоционалното реагирање. Тој како прво го потенцира постоењето на разлики во субјективниот праг кој треба да биде надминат за да се поттикне извесна емоција. Кај некои луѓе, за разлика од другите, на помал интензитет на стимулацијата се јавува извесна емоционална состојба. Потоа, постојат разлики во амплитудата на емоционалната реакција, но и во времето кое е потребно да се достигне врвот на емоционалната реакција. Во продолжение, Дејвидсон ги потенцира разликите и во времето потребно организмот да се врати во состојбата пред јавувањето на емоцијата, кое е различно кај различни луѓе и за различни емоции.

Многу истражувања ги проверуваат претпоставките за афективните диспозиции, односно за позитивна и негативна афективност како црти на личноста. Тезата дека субјектите со изразени разлики во активацијата на хемисферите покажуваат и систематски разлики во диспозиционалната позитивна и негативна афективност се проверува низ невро-физиолошки мерења, но и со скали на самооцена. На субјекти им е задавана скалата на позитивна и негативна афективност (PANAS: Positive And Negative Affectivity Schedule) конструирана од

Вотсон и Кларк (Watson & Clark, 1994). Според резултатите, субјектите кај кои е регистрирана поинтензивна активност на левиот фронтален кортекс добиваат и повисоки скорови на скалата за позитивна афективност, а пониски за негативна афективност. Како што можеме да очекуваме, субјектите со десна фронтална активација добиваат повисоки мерки на негативна афективност. Во контекст на истите заклучоци, се надоврзуваат и резултатите од спроведеното испитување со „Скалата на бихејвиорална инхибираност“ и „Скалата на бихејвиорален активитет“ (Behavioral Inhibition Scale [BIS]; Behavioral Activation Scale [BAS]), (Davidson, 1999), како операционализација на концептот на Цереми Греј (Gray, R. J., 2001; Gray, R. J. et al., 2002; Gray and Braver, 2003). Субјектите со поизразена активност на левата хемисфера покажуваат и повисоки мерки на бихејвиоралниот систем на активација или пристапување кон стимулациите, споредено со субјектите со поизразена активност на десната хемисфера, кои добиваат повисоки мерки на инхибиторниот бихејвиорален систем, т.е. инхибиција на активитетот.

Досега наведените сознанија не застапуваат ставови за психичкото функционирање на личноста од позиција на биолошки детерминизам. Физиолошките основи во извесна мера ги модерираат психичките функции, но тоа е само еден од факторите кои придонесуваат во креирањето на секој наш психички акт. Воедно, и физиолошката структура не е само генетски предиспонирана, туку нејзиниот развој во голема мера е условен од срединските влијанија како и од самоактивноста на индивидуата. При градењето на невралните структури во мозокот повеќе од педесет проценти од синаптичките врски се формираат во првите неколку години од животот, навистина врз основа на генетски потенцијал, но и под силно дејство на срединските и индивидуални фактори од кои зависи како квантитативно и функционално ќе се развијат мозочните врски и структури (LeDoux & Phelps, 2000; Pansepp, 1998). Исто така, функционирањето на амигдалата во голема мера ќе зависи од индивидуалната историја, односно, кои и какви настани и стимулации биле регистрирани во текот на животот.

Концептот за позитивна и негативна афективност како личносни диспозиции се надградува пред сè на докажаните индивидуални разлики во предиспонираноста на лева или десна мозочна активност,

која води и кон разлики во осетливоста и обработката на стимулациите кои се потенцијални поттикнувачи на емоционални состојби.

Притоа, неминовно се наметнува прашањето: дали позитивната афективност и негативната афективност се две независни димензии или се всушност два пола на една иста димензија. Иако оваа дебата во научните кругови сеуште ја оддржуваат некои автори, резултатите од бројни истражувања потврдуваат дека овие димензии во голема мера не корелираат, односно дека станува збор за независни димензии на личноста (Costa & McCrae, 1992; Watson & Clark, 1984; Brown & Marshall, 2001; Fredrickson et al., 2003; Isen, 1999; Isen, 2000; Taylor, Bagby & Parker, 1999; Davidson, 2000; Gray, 2002; Kaprara & Cervone, 2003; Geuens & De Pelsmacker, 2002; Kashdan, 2004; Chan, 2001; Phillips et al. 2002; Terraciano, McCrae & Costa, 2003). Коста и Мекри (Costa & McCrae, 1992) личносната диспозиција позитивна афективност ја дефинираат како генерална тенденција да се доживуваат позитивни афективни состојби. Таа го рефлектира степенот во кој кај личноста постои внатрешен поттик кон животот. Луѓето кои имаат високи мерки на индикаторите на позитивната афективност се чувствуваат повеќе ентузијастички, активни, поенергични и почесто оптимистични, тие се насочени кон барање на стимулации во и вон групите на кои им припаѓаат. Според истите автори, негативната афективност како диспозиција на личноста се разбира како генерална тенденција или склоност да се доживуваат негативни афективни состојби. Луѓето со повисоки мерки на индикаторите на оваа димензија се поосетливи на стимулации кои кај нив поттикнуваат психичка, емоционална непријатност (нелагодност). Тие се почесто психички инхибирани, почесто чувствуваат анксиозност, вина, хостилност.

Назависноста на двете димензии разрешува уште една евентуална дилема. Имено, индивидуите кои добиваат високи скорови (мерки) на некоја од димензиите, не значи дека не доживуваат, (а уште помалку дека немаат капацитет да доживуваат) емоции природни за другата афективна димензија. Коста и Мекри (Costa & McCrae, 1992) тоа го потврдуваат преку споредбени анализи на личносните особини меѓу субјекти. Како пример: перцентилен скор од 0.75 на депресија (негативна афективност) и 0.25 на позитивни емоции значи

дека субјектот во споредба со другите луѓе е повеќе склон да доживува (чувствува) депресивни состојби, и во споредба со другите луѓе поретко да доживува позитивни емоции. Но, бидејќи среќата како емоција се јавува и доживува почесто од депресијата, зборувајќи во рамки на една индивидуа, можно е истиот субјект почесто да доживува среќа отколку депресија. Наведено е само уште една потврда дека е неопходно внимание при извлекувањето на заклучоци на индивидуален план од мерки кои се добиени преку номотетски пристап.

Дилемата можеби ја разјаснуваат Динер и Емонс (Diener & Emmons, според Давидсон, 1999), кои сметаат дека ортогоналноста или реципрочноста (или биполарноста наспроти униполарноста) на димензиите зависи од временските рамки на анализата. Во даден момент или конкретна ситуација, позитивните и негативните афекти се реципрочно поврзани. Но во однос на подолг временски период, или во рамки на структурата на личноста, димензиите се ортогонални и независни.

(Рецензент: *проф. д-р Блаѓоја Јанаков*)

ЛИТЕРАТУРА

- Averill, J., & More, T. A., (2000). Happiness. *vo Handbook of Emotion*. Lewis, L., & Haviland-Jones, J. M., (eds.) New York: The Guilford Press. 663-676.
- Badcock, C., (2000). *Evolutionary Psychology*. Cambridge: Polity Press.
- Baddeley, A. D., & Logie, R., (1999). Working Memory: The Multiple-Component Model. *vo Models of Working Memory*. Miyake, A., & Shah, P., (Eds.) Cambridge: Cambridge University Press. 28-61.
- Bates, J. E., (2000). Temperament as an Emotional Construct: Theoretical and Practical Issues. *vo Handbook of Emotion*. Lewis, L., & Haviland-Jones, J.M.,(eds.) New York: The Guilford Press. 382-396.
- Brown, J. D., Marshall, M.A., (2001). Self-Esteem and Emotion: Some Thoughts about Feelings. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27 (5), 575-584
- Buck, R., (1999). The biological affects: A typology. *Psychological Review*. Vol 106(2) 301-336.

- Buck, R., (2002). The genetics and biology of true love: Prosocial biological affects and the left hemisphere. *Psychological Review*. Vol 106(2) 301-336
<http://www.apa.org/psycarticlesdirect/>
- Burgdorf, J., (2001). *The neurobiology of positive emotions*.
<http://www.positivepsychologyinstitute/2001researchsummaries>.
- Chan, D., (2001). Method Effects of Positive Affectivity, Negative Affectivity, and Impression Management in Self-Reports of Work Attitudes. *Human Performance*, 14 (1), 77-96.
- Cosmides, L., Tooby, J., (2000). Evolutionary Psychology and the Emotions. vo *Handbook of Emotion*. Lewis, L., & Haviland-Jones, J.M.,(eds.) New York: The Guilford Press. 91-115.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R., (1992). *NEO PI – R Manual*. Psychological Assessment Resources, Inc.
- Davidson, R. J., (1999). Neuropsychological Perspectives on Affective Style and Their Cognitive Consequences. vo *Handbook of Cognition and Emotion*. Dalglish, T., & Power, M., (eds.) Chichester: John Wiley & Sons Ltd. 103-123.
- Davidson, R. J., (2000). Affective Style, Psychopathology, and Resilience: Brain Mechanisms and Plasticity. *American Psychologist*. Vol. 55(11), 1196-1214.
- Ellis, H. C., & Moore, B.A., (1999). Mood and Memory. vo *Handbook of Cognition and Emotion*. Dalglish, T., & Power, M.,(eds.) Chichester: John Wiley & Sons Ltd. 193-211.
- Forgas, J. P., (1999). Network Theories and Beyond. vo *Handbook of Cognition and Emotion*. Dalglish, T., & Power, M.,(eds.) Chichester: John Wiley & Sons Ltd. 591-613.
- Forgas, J. P., (2001). Affective Intelligence: The Role of Affect in Social Thinking and Behavior. vo *Emotional Intelligence in Everyday Life. A scientific Inquiry*. Ciarochi, J. Forgas, J. P., & Mayer, D. M., (eds.) Philadelphia: Psychology Press. 46-66.
- Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E., Larkin, G.R., (2003). What good Are Positive Emotions in Crises? A Prospective Study of Resilience and Emotions Following the Terrorist Attacks on the united States on September 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (2), 365-376.
- Frijda, N., (2000). The Psychologists' Point of View. vo *Handbook of Emotion*. Lewis, L., & Haviland-Jones, J.M., (eds.) New York: The Guilford Press. 59-74.
- Frijda, N., (1987). *The Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geuens, M., De Pelsmacker, P., (2002). *Developing a Short Affect Intensity Scale*. Ghent: Ghent University.
- Grahek, N., (2002). *Ogledi o Bolu: Neurofiziološka istraživanja*. Beograd: Otkrovenje.
- Gray, J. A., (1999). Cognition, Emotion, Conscious Experience and the Brain. vo *Handbook of Cognition and Emotion*. Dalglish, T., & Power, M.,(eds.) Chichester: John Wiley & Sons Ltd. 83-102.

- Gray, R. J., (2001). Emotional Modulation of Cognitive Control: Approach-Withdrawal States. *Journal of Experimental Psychology: General*. Vol.190. No. 9. 436-452.
- Gray, R. J., Braver, T. S., Raichle, M. A., (2002). *Integration of emotion and Cognition in the Lateral Cortex*. PNAS. Vol.99. No.6. 4115-4120.
<http://www.pnas.org>.
- Hofman, M. L., (2003). *Empatija i Moralni Razvoj*. Beograd: Dereta.
- Isen, A. M., (1999). Positive Affect. vo *Handbook of Cognition and Emotion*. Dalglish, T., & Power, M.,(eds.) Chichester: John Wiley & Sons Ltd. 521-541.
- Isen, A. M., (2000). Positive Affect and Decision - Making. vo *Handbook of Emotion*. Lewis, L., & Haviland-Jones, J.M.,(eds.) New York: The Guilford Press. 417-435.
- Kaprara, V. Ѓ., Ѓervone, D., (2003). *Liĉnost. Determinante, Dinamika I potencijali*. Beograd: Dereta.
- Kashdan, T. B., (2004). The Neglected Relationship Between Social Interaction Anxiety and Hedonic Deficits: Differentiation from Depressive Symptoms. *Journal of Anxiety Disorders*. (article in press).
www.apa.org/apajournals/journalofanxietydisorders/.
- LeDoux, J. E., (1992). Emotion as Memory: Anatomic Systems Underlying Indelible Neural Traces. vo *The Handbook of Emotion and Memory: Research and Theory*. Christianson, S-A., (Ed.) Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates. 269-288
- LeDoux, J. E., & Phelps, E.A., (2000). Emotional Networks in the Brain. vo *Handbook of Emotion*. Lewis, L., & Haviland-Jones, J. M., (eds.) New York: The Guilford Press. 157-172.
- Leppanen, J. M., Hietanen, J. K., (2003). Affect and Face Perception: Odors Modulate the Recognition of Happy Faces. *Emotion*, vol.3, (4) 315-326.
- Panksepp, J., (1998). *Affective Neuroscience: The foundations of Human and Animal Emotions*. New York: Oxford University Press.
- Phillips, B. M., Richey, A., Lonigan, C. J., (2002). *The Factor Structure of the PANAS in Children, Adolescents and Young Adults: Comparison Across the Age and Sex*.
www.advancementofbehavioraltherapyassociation/annualmeeting/
- Reber, A. S., (1995). *Dictionary of Psychology*. London: Penguin Books.
- Ristić, S., Simić, Ž., Popović, V., (1973). *Enciklopediski Englesko-Srpskohrvatski Reĉnik*. Beograd: Prosveta.
- Rozin, P., Haidt, J., & McCauley, C. R., (2000). Disgust. vo *Handbook of Emotion*. Lewis, L., & Haviland-Jones, J.M.,(eds.) New York: The Guilford Press. 637-653
- Софрониевски, В., (2001). *Латинско-македонски речник*. Скопје: Bigoss
- Taylor, J., Bagby, R., & Parker, A., (1999). *Disorders of Affect Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Terraciano, A., McCrae, R. R., Costa, P. T., (2003). Factorial and construct validity of the Italian Positive and Negative Affect Schedule (PANAS). *European Journal of Psy-*

chological Assessment. Vol 19(2) 131-141.
<http://www.apa.org/psycarticlesdirect/>

Vukosavljević-Gvozden, T., (2002). *Empatija i slika o sebi*. Beograd: Institut za Psihologiju.

Watson, D., Clark, L. A. (1994). *The PANAS-X: Manual for the Positive and Negative Affect Schedule – Expanded Form*. The University of Iowa.

Ognen SPASOVSKI

AFFECTIVE STATES AND PERSONAL DISPOSITIONS

ABSTRACT

Affective states are result of affective evaluation of relevant events, situations or stimulations, broader considered. Under affective evaluation we consider a process when an event is becoming an evaluated event. Working memory is analyzing, comparing and manipulating the actual stimulations with representations from the long-term memory, or our whole experience and knowledge. Amygdale plays maybe the most important role in assignment of biological and affective significance of sensory events. For the affective processes, amygdale is the key structure in the frames of the Limbic system. Affective evaluation elicits behavioral, feeling and physiological reactions. Physiological correlates are naturally different when in states of positive or negative affectivity. It means different lateralization of the brain activity, as well as different regime of neurotransmitters, peptides and hormones. These data supports the theoretical concept for individual differences in sensitivity and processing of potentially affective stimuli. We could conclude that traits positive and negative affectivity are kind of natural categories.

Key words: AFFECTIVE EVALUATION, BIOLOGICAL AND AFFECTIVE SIGNIFICANCE, AFFECTIVE STATES, INDIVIDUAL DIFFERENCES, DISPOSITIONAL POSITIVE AND NEGATIVE AFFECTIVITY.